

УДК [930.253:929](477)

В. Й. КУГАЙ*

**АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ДАНИЛА СКОРОПАДСЬКОГО
У ФАМІЛЬНОМУ ФОНДІ СКОРОПАДСЬКИХ**

Здійснено загальний огляд особового архіву гетьманича Данила Скоропадського у складі фамільного архіву родини Скоропадських, досліджується історія його формування за період політичної, громадської та професійної діяльності, дається характеристика цієї збірки та її аналіз.

Ключові слова: Гетьманич Данило Скоропадський; українська еміграція; особовий архів; гетьманський рух.

У №№ 3–4 журналу “Архіви України” за 2010 р. була надрукована стаття автора “Поповнення архівного фонду Скоропадських”, у якій давалась загальна характеристика документів, що були передані до ЦДІАК України у 2006 р. із Східноєвропейського дослідного інституту ім. В. Липинського (м. Філадельфія, США) (далі – СЄДІ ім. В. Липинського) за ініціативою Олени Отт-Скоропадської¹. Ці документи поповнили фонд 1219 “Скоропадські – поміщики Полтавської, Чернігівської губерній”².

Як було зазначено у вищезгаданій статті, документи, що надійшли з СЄДІ ім. В. Липинського, охоплювали, в основному, період з 1918 р.³ до 1976 р. Їх фондоутворювачами є Гетьман України Павло Скоропадський, його дружина Олександра Скоропадська (Дурново) та їх діти: Данило, Марія і Єлизавета.

У пропонованій статті хотілося б детальніше зупинитись на тих архівних документах, що безпосередньо стосуються особи Данила Скоропадського, які були зібрані ним особисто та утворились у процесі його діяльності, тобто групу документів, котру умовно можна назвати “Архівом Д. П. Скоропадського”. Вони характеризують фондоутворювача як керівника Вищого Проводу гетьманського руху, спадкоємця справи

---

* *Кугай Віталій Йосипович* – завідувач сектору довідкового апарату відділу довідкового апарату та обліку документів ЦДІА України, м. Київ.

батька Павла Скоропадського, політичного і громадського діяча, висвітлюють його професійну і службову діяльність, особисте життя, тогочасну суспільно-політичну ситуацію. У даний час ці документи перебувають на завершальній стадії науково-технічного опрацювання і незабаром стануть доступними широкому колу дослідників.

Якщо про особу Павла Скоропадського ще можна було щось довідатись з радянської історіографії (звісно, що інформація про нього була однозначно негативною), бо політичну фігуру такого масштабу неможливо було зовсім замовчувати і викинути з української історії, то ім'я його сина Данила повністю замовчувалось радянськими істориками.

Данило Павлович Скоропадський народився в 1904 р. у Санкт-Петербурзі. Був другим сином Скоропадських і останнім представником роду по чоловічій лінії.

У 1918 р. під час революції та Громадянської війни в Росії він разом з родиною переїхав до Києва, де навчався в українському класі гімназії В. Науменка. У цьому ж році був змушений виїхати за кордон. В еміграції закінчив реальну французьку кантональну гімназію у м. Лозанна (Швейцарія), а згодом і Вищу технічну школу у м. Шарлоттенбург (Німеччина), отримавши фах інженера.

Коли Данилові виповнився двадцять один рік, Павло Скоропадський та його оточення офіційно порушили перед ним питання, чи готовий він у майбутньому як спадкоємець батька перебрати на себе керівництво гетьманським рухом і змінити відповідно до цього особисте життя. Данило попросив один рік на обдумування цього важливого питання. А за рік він дав ствердну відповідь, яка визначила весь його подальший шлях у житті⁴.

Після закінчення Вищої технічної школи Д. П. Скоропадський чотири роки працював інженером на заводі Сіменса й Гальске у Шпандау. 1932 р. він полишає професійну роботу і зосереджується на політичній діяльності, допомагаючи Павлу Скоропадському – очільнику гетьманського руху.

У 1933 р. під час святкування 60-річчя від дня народження Павла Скоропадського у колі найближчих соратників Гетьмана України Данило був офіційно проголошений спадкоємцем батька.

У 1937–1938 рр. на запрошення місцевих гетьманських організацій Данило Скоропадський здійснює тривалу подорож до США та Канади. Час його перебування на американській землі був насичений поїздками, зустрічами, різноманітними заходами. Майже чотири місяці тривала подорож за океан. Він побував у найбільших містах США й Канади, де існували гетьманські організації: Чикаго, Філадельфії, Нью-Йорку, Детройті, Оттаві, Торонто, Монреалі, Вінніпезі, Едмонтоні та ін. Подорож висвітлювали різні гетьманські часописи, зокрема тижневик “Наш стяг”, друкований орган Української гетьманської організації Америки

(далі – УГО-А), що видавався у м. Чикаго (США), газета “Український робітник”, орган Союзу гетьманців-державників Канади у м. Торонто (далі – СГДК), інші періодичні видання у цих країнах та в Європі. Матеріали поїздки детально представлені документами “Архіву Скоропадського”. Його подорож також докладно описано в книжці “За Україну”, яка вийшла накладом СГД Америки і Канади⁵.

Пізніше, після Другої світової війни, в Лондоні у 1947 р. була видана брошура Д. П. Скоропадського під назвою “Державництво і патріотизм”, у якій вміщено тексти виступів за час чотиримісячної подорожі до США і Канади⁶.

У 1939 р. за порадою батька Данило від’їжджає до Англії, щоб у складній передвоєнній міжнародній політичній ситуації зберегти і зміцнити позиції гетьманського руху і поширити гетьманські ідеї на теренах Великої Британії. Там він оселився у Лондоні, вів активну політичну, громадську та професійну діяльність.

Після смерті батька у 1945 р. Данило фактично очолює гетьманський рух, а з 1948 р. офіційно проголошений керівником Вищого Проводу гетьманського руху. Був одним з фундаторів створення Союзу гетьманців – державників Великої Британії⁷ і Союзу українців у Великій Британії⁸, а також його почесним головою.

До професійного життя Д. П. Скоропадський повернувся у 1947 р., коли очолив філію літакобудівної фірми “Дзус-Фастенер”. Засновником цієї фірми був американець українського походження Дзус, зацікавлений у завоюванні європейського ринку⁹. Від цього часу і до кінця своїх днів Данило Павлович, або Гетьманіч, як його називали українці на чужині, поєднував професійну роботу з політичною і громадською діяльністю.

У 1953 р. Д. П. Скоропадському випала можливість ще раз відвідати США, поєднуючи виконання своїх професійних обов’язків з обов’язками Верховного Керманіча гетьманського руху.

13 лютого 1957 р. він був заручений з Галиною Мельник-Калужинською, з якою підтримував близькі стосунки близько 9 років, але 23 лютого цього ж року раптово помер за нез’ясованих обставин у лондонському шпиталі “Нью Енд”. Похований у Лондоні за православним звичаєм на цвинтарі Гемпстед Гілл.

Збірка документів “Архів Д. П. Скоропадського” є найчисельнішою серед документів, що надійшли з дослідного інституту ім. В. Липинського до ЦДІАК України у 2006 р. Тут наголошується на умовній назві “Архів Д. П. Скоропадського”, оскільки є неможливим чітко виділити з масиву архівних новонадходжень документи, які особисто зібрав Данило Павлович. Частина документів потрапила до нього від Павла Скоропадського. Це документи, що стосуються політичної, службової та громадської діяльності останнього Гетьмана України. Ще під час

служби у кавалергардському полку у Санкт-Петербурзі він почав формувати свій особистий архів¹⁰. До нього згодом увійшли документи про його діяльність під час служби в царській армії, події Першої світової та Громадянської воєн, період УГД¹¹, яку він очолював з 29 квітня до 14 грудня 1918 р. У цій групі документів представлено численне листування П. П. Скоропадського з відомими політичними, державними і громадськими діячами, родичами, близькими і знайомими, зібрано фотографії, як індивідуальні, так і групові.

Частина архівних документів потрапила до Данила Скоропадського від матері Олександри Скоропадської, яка завжди допомагала своєму чоловікові Павлу Скоропадському формувати фамільний архів, упорядковувати його і мала до цього неабиякий хист¹². Перебуваючи в еміграції, у передмісті Берліна – м. Ваннзее, вона змушена була відновлювати документи з генеалогії роду Скоропадських та споріднених родів, що залишились у Росії після подій 1917 р., працюючи в бібліотеках та наукових установах.

У 1948 р. після багаторічної розлуки, пов'язаної з подіями Другої світової війни, Данило зустрівся з матір'ю у м. Оберстдорф (Баварія, Західна Німеччина), де вона на той час мешкала, з нагоди святкування 70-річчя від дня народження. Очевидно, що під час перебування у Німеччині, Данило Павлович отримав від Олександри Скоропадської частину архівних документів, насамперед тих, що безпосередньо стосувалися діяльності гетьманського руху, який вона очолювала як Регент після трагічної смерті Павла Скоропадського у квітні 1945 р. Згідно із заповітом Гетьмана Павла після смерті гетьманський рух мав очолити його син Данило. Але, оскільки після закінчення Другої світової війни сполучення між Німеччиною та Англією фактично не було, він не міг перебрати на себе обов'язки керівника гетьманським рухом до 1948 р. Тут, у Німеччині, він офіційно був проголошений Верховним Керманічем гетьманського руху.

Документи, передані Данилові О. П. Скоропадською, були необхідні для керування гетьманським рухом. Це – накази і розпорядження Керманіча гетьманського руху, списки членів гетьманських організацій і осередків у Німеччині, Австрії та інших країнах, численні листи гетьманців з питань організації й функціонування руху, матеріали пленумів і сесій, вітальні листи і листівки, телеграми тощо. Вони охоплюють переважно період з 1945 по 1948 рр., коли Регентом гетьманського руху була Олександра Скоропадська.

Під час свого перебування в Німеччині у 1948 р. Д. П. Скоропадський здійснив декілька поїздок Західною Німеччиною, що перебувала на той час у зоні окупації адміністрації США. Він відвідав Український вільний університет та Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка у Мюнхені, а також побував у таборах для переміщених осіб у містах

Фрайман та Аугсбург. Про зворушливу зустріч Гетьманича Данила з мешканцями цих таборів свідчать спогади провідних діячів гетьманського руху полковника В. П. Євтимовича, професора В. Т. Гришка, особистого секретаря Д. П. Скоропадського Р. М. Калюжного та інших осіб. Із документів постає картина повоєнної Німеччини, що була розділеною на чотири зони окупації країн-переможців у Другій світовій війні: американську, британську, французьку і радянську. На її території зосередилась велика кількість біженців з різних країн, серед них понад мільйон українців. Це – колишні вояки, військовополонені, емігранти старої і нової хвилі. Переважна більшість з них перебувала у численних таборах для переміщених осіб, розкиданих на теренах усієї Німеччини та, частково, Австрії.

Про життя українців та умови утримання в таборах розповідають численні документи з архіву Данила Скоропадського. Він безпосередньо опікувався долею людей, що перебували в таборах для переміщених осіб. Про це свідчить його листування з українцями з числа переміщених осіб, із різними організаціями, котрі мали допомагати цим людям, з офіційними особами і державними діячами різних країн щодо надання матеріальної і правової допомоги інтернованим.

До 1947 р. ці особи перебували під юрисдикцією UNRRA¹³. У подальшому ними опікувались такі організації як Центральне українське допомогове бюро, м. Лондон, Український допомоговий комітет, який діяв у Великій Британії, Бельгії, Парагваї та інших країнах, Українське товариство червонохресної допомоги біженцям у Берліні та інші, що діяли в різних країнах Європи та на інших континентах.

Незважаючи на скрутні умови існування у таборах для переміщених осіб, українці виявляли велику активність у політичному та громадському житті. Вони створювали в таборах осередки громадських об'єднань, гуртків, політичних партій тощо. Одними з найактивніших були гетьманці-державники, які вели політичну діяльність. Їхні осередки діяли як у великих містах – Мюнхені, Ганновері, Зальцбурзі, так і в невеликих містах і поселеннях, розкиданих по всій Німеччині. Вони регулярно інформували про життя української громади, надсилали свої привітання Данилові Скоропадському, просили по змозі надати допомогу.

З 1947 до 1952 рр. інтерновані особи переселялись до країн, які дали згоду прийняти репатріантів, головним чином до США, Канади, Великої Британії. Але щоб отримати дозвіл на виїзд до цих країн, потрібно було чекати роками. А, як уже зазначалося, умови проживання в Німеччині на той час були вкрай важкими (країна перебувала на межі голодування), особливо це відчувалось у таборах для інтернованих осіб, тому багато хто з українців, у тому числі і гетьманців, погоджувалися виїжджати навіть до таких екзотичних для європейців країн, як

Бразилія, Уругвай, Парагвай, Перу та інших, до яких умови в'їзду були значно простішими.

Гетьманич Данило активно допомагав виїзду гетьманців з Німеччини до інших країн, сприяв їх працевлаштуванню. Про це свідчать його листи до установ і організацій щодо допомоги репатріантам. Особливо яскраво це виявилось наприкінці війни, коли в Англії з'явилось понад 40 тисяч українців. Це були вояки дивізії "СС-Галичина"¹⁴, які як військовополонені потрапили до рук англійців під час боїв в Італії, де вони воювали на боці німців. Їх інтернували в таборах, а незабаром, після закінчення війни, звільнили. Англійці дозволили цим людям залишитись в Англії. Більшість чоловіків були селянського походження з Галичини. Завдяки їхній працьовитості, в Англії їх охоче брали робітниками на фабрики або на сільськогосподарські роботи. Пізніше до них долучилися також колишні вояки УПА¹⁵.

Данило Скоропадський і Володимир Коростовець, приятель, який першим зустрів його в Англії в 1939 р. і допомагав облаштуватись у новій країні, отримали нове поле діяльності. З-поміж прибулих лише окремі мали вищу освіту, майже ніхто не знав англійську мову, тож терміново треба було організувати мовні й спеціальні інформаційні курси. За допомогою Данила Скоропадського й Володимира Коростовця, який був у добрих стосунках із впливовими англійськими колами, за дуже короткий час виник Союз українців у Великій Британії, що незабаром розвинувся у велику й дуже ефективну допомогову та культурну інституцію для українців у Англії. Після того, як Данило Скоропадський й Володимир Коростовець надали їм першу допомогу, об'єднання надалі організовувалось самостійно¹⁶.

Значна кількість українців, що перебували в таборах для переміщених осіб на теренах Німеччини, у кінці 1940-х – початку 1950-х років переїхали до Північної Америки (США та Канади), куди згодом перемістився і центр активності гетьманського руху.

Свої перші документи Данило Скоропадський почав збирати ще в молодому віці, у Німеччині, коли він допомагав батькові у його громадсько-політичній діяльності. Вже тоді в його архіві відклались документи про навчання у французькій кантональній гімназії в Лозанні та Вищій технічній школі у Шарлоттенбурзі (дипломи, табелі з оцінками, довідки про виробничу практику, посвідчення, свідоцтва тощо). А системно він розпочав роботу над створенням власного архіву вже у Лондоні. До архівної справи його привчили батьки, які були для Данила прикладом. Так, Павло Скоропадський, який мав дуже велику за обсягом епістолярну спадщину, відзначався надзвичайною акуратністю у веденні документації. "Майбутній гетьман змалечку привчився відповідально ставитись до ведення кореспонденції, акуратно відповідати на листи, надіслані йому, і зберігати їх. Саме з цієї причини, навіть пере-

буваючи на фронтах Першої світової війни, він збирав усю отриману кореспонденцію й регулярно відправляв її дружині до Петрограда, не забуваючи просити долучити листи до складу фамільного архіву та надійно зберігати їх¹⁷.

Свій власний архів, котрий одночасно можна вважати і архівом гетьманського руху, Данило Павлович фактично збирав майже 18 років, до самої смерті. До його архіву додалися також особисті документальні матеріали інших осіб, які відігравали провідні ролі у гетьманському русі: Б. В. Гомзина¹⁸, В. П. Євтимовича¹⁹, В. К. Коростовця²⁰ та інших. Одні віддавали свої архівні матеріали на зберігання Гетьманичу, не маючи можливостей і умов для їх збереження у себе, інші заповідали свої архівні збірки документів гетьманському рухові, як цікаві і цінні свідчення учасників національно-визвольних змагань.

Після смерті Д. П. Скоропадського у 1957 р. його старша сестра Марія, яка очолила гетьманський рух на правах спадкоємності, переслала архів Гетьманича до США. Тривалий час він перебував у приватному зберіганні М. Гаврилів-Буяра²¹ у Детройті. І тільки після смерті останнього у 1977 р. був переданий на зберігання до ССДІ у м. Філадельфія (США), куди згодом надійшло також і архівне зібрання Є. П. Скоропадської-Кужім²².

Основну частину архівного зібрання Данила Скоропадського становить листування – не менше половини всього його архіву. Досить умовно це листування можна поділити за двома основними ознаками: кореспондентською та тематичною. До листів за кореспондентською ознакою можна віднести ті листи Данила Павловича до адресатів та адресантів до нього, у яких переважають за своїм змістом питання особистого та загального характеру. А до листів за тематичною ознакою – ті, у яких висвітлюються різноманітні питання гетьманського руху, політичних рухів і течій, координації взаємодії з ними, молодіжних і жіночих організацій, релігійно-церковної проблематики тощо.

Епістолярна спадщина Д. П. Скоропадського є великою за обсягом і налічує декілька тисяч листів – як до відомих постатей (Карл Маннергейм²³, Іван Огієнко²⁴, Дмитро Донцов, Ярослав Стецько²⁵ та інших), так і до простих людей, часом малограмотних, які часто звертались до нього з проханнями про допомогу. Часу на листування у Гетьманича катастрофічно бракувало. Щодня він отримував десятки листів, на які не мав змоги відповісти упродовж кількох тижнів, а то й місяців. Про це писала у своїй книзі спогадів Олена Отт-Скоропадська. “Коли він на тижні повертався щодня зі своєї роботи додому, стомлений після довгого робочого дня, на нього чекала політична робота, гори кореспонденції, на яку треба було відповідати, постійні відвідувачі, заповіджені й незаповіджені, які всі чогось хотіли від нього”²⁶.

Упродовж усього свідомого життя Данило Скоропадський інтенсивно листувався зі своєю родиною: батьком Павлом, матір'ю Олек-

сандрою та сестрами Марією (Монтрезор), Єлизаветою (Кужім) і Оленою (Отт) Скоропадськими. Винятком є лише період під час Другої світової війни, коли Велика Британія, в якій мешкав Данило, – з однієї сторони, та Німеччина, де мешкали його рідні, – з іншого боку, перебували у стані війни, і зв'язок між ними був тимчасово втрачений.

В архіві є багато листів до Данила Павловича від батьків, в яких вони дають синові чимало корисних порад та розповідають про умови їх життя, політичну ситуацію в Німеччині та в світі, оповідають перипетії сімейного побуту та події гетьманського руху.

Зі всіх листів, надісланих до адресатів, Д. П. Скоропадський залишав в особистому архіві копії або чернетки, що акуратно групувалися за хронологічним або алфавітним порядком. Більша частина листів Гетьманича надрукована на друкарській машинці, але є й значна кількість листів, написаних від руки. Характерною особливістю цих листів є те, що вони надзвичайно складні для прочитання, адже у Данила був дуже нерозбірливий почерк. Серед листів, які він отримував – переважна кількість – надруковані, але також є листи, написані від руки. Деякі з них мають неповні дані адресантів (або тільки ім'я, або ім'я та по батькові, або тільки підпис чи ініціали), тому встановити особи їх авторів не завжди можливо. Серед отриманої Данилом кореспонденції є велика кількість різноманітних листівок, надісланих гетьманцями-державниками та приватними особами з різних країн. Ці листівки, багато з яких дуже яскраво та оригінально оформлені, надсилались зазвичай до Різдва Христового та Великодня. Особливо цікавими серед них є листівки, що відображають національно-визвольну боротьбу українського народу, національні та культурні звичаї, картини з життя українців тощо.

До багатьох листів, які отримував Гетьманич, додано різноманітні матеріали. Це листи різних осіб з того чи іншого питання, цілі газети та вирізки з газет зі статтями і нотатками, програми з'їздів, пленумів і сесій, статути, постанови, фотографії тощо. Одні листи мають всього один або декілька аркушів, трапляються дуже об'ємні, що налічують декілька десятків аркушів. Є адресанти, які надіслали один або декілька листів, а є адресанти, які листувалися з Данилом упродовж багатьох років.

Д. П. Скоропадський отримував багато телеграм і запрошень як від організацій, так і від приватних осіб.

У напруженій виснажливій політичній роботі в різний період діяльності Гетьманичу допомагали високоосвічені та активні особи з числа досвідчених гетьманців, які працювали його особистими секретарями. Ними у різний час були: М. О. Чорний, А. М. Гончаренко, П. А. Силенко та Р. М. Калюжний. Вони від імені Д. П. Скоропадського підтримували численне листування з організаціями та установами, активни-

ми діячами гетьманського руху, представниками різних партій, течій, громадських об'єднань, приватними особами тощо. А в архіві Данила Скоропадського відклалась велика кількість листів його особистих секретарів.

В “Архіві Д. П. Скоропадського” є також листи різних кореспондентів, які тим чи іншим шляхом потрапляли до Гетьманича. Одні, не маючи родичів і близьких, передавали свої листи до гетьманського архіву, інші – відсилали копії листів з особливо важливих питань до Данила Павловича, щоб він мав змогу бути поінформованим з усіх питань гетьманського руху.

Другою за чисельністю і обсягом збіркою документів в “Архіві Д. П. Скоропадського” є матеріали щодо діяльності гетьманського руху. Гетьманич безпосередньо брав участь у розробці конституційних засад та статутних положень гетьманського руху, регламентах його діяльності та схемах управління розгалуженої та чітко структурованої монархічної організації, на чолі якої перебував Гетьманич як Верховний Керманич Вищого Проводу гетьманського руху. Він листувався як з начальниками крайових управ, місцевих осередків, членами Гетьманської ради, так і з рядовими гетьманцями з різних питань гетьманського руху, радився з ними, намагаючись бути всебічно поінформованим, давав поради та прагнув залагодити конфлікти, що час від часу виникали у гетьманському середовищі. Данило Павлович керував гетьманським рухом безпосередньо сам та за допомогою своїх представників і керівників гетьманських організацій у різних країнах. Він віддавав накази щодо особового складу гетьманців-державників, затверджував списки новоприйнятих членів та керівників місцевих організацій, контролював виконання гетьманцями їх функціональних обов'язків тощо. В його архіві відклалася велика кількість документальних матеріалів щодо інституцій Вищого Проводу гетьманського руху – обіжники грошово-господарської управи, протоколи засідань Регенційної ради, накази про призначення на керівні посади та звільнення з цих посад, звіти про діяльність різних підрозділів СГД та багато інших документів.

В архівній збірці Д. П. Скоропадського значну кількість становлять матеріали, які стосуються підготовки та проведення з'їздів, пленумів, сесій та інших заходів організаційно-засадничого та розпорядчого характеру, що регулярно здійснювались у гетьманському русі. Гетьманич активно листувався з керівниками гетьманського руху, які готували проведення з'їздів, пленумів і сесій. Копії всіх документів з ухвалою рішень відповідних заходів, відправлялись Данилові Павловичу і зберігались у його архіві. Це постанови і ухвали з'їздів і сесій, порядок денний і питання, які розглядались на них, доповідні записки, протоколи рішень, списки членів президії і нового керівництва, обраного на з'їздах тощо. У з'їздах і сесіях, що відбувались на теренах Великої Британії,

Д. П. Скоропадський брав особисту участь, а учасникам таких зібрань в інших країнах (Німеччині, США, Канаді тощо) надсилав вітальні листи й телеграми, бо не мав змоги особисто бути присутнім на них.

Чимало документів в “Архіві Д. П. Скоропадського” стосується молодіжного руху, якому він приділяв значну увагу, адже надавав великого значення майбутньому гетьманського руху. Він зустрічався з учасниками молодіжних організацій, членами “Пласту”, представниками скаутського руху. В архіві збереглися програми і статuti молодіжних організацій, резолюції з’їзду Спілки української молоді у Великій Британії, журнали “Голос молоді”, “Авангард”, “Сеніорська ватра”, статті, присвячені молодіжному руху, листівки, фотоальбоми, запрошення та інші документи, що дають уявлення про життя української молоді.

Велику увагу Данило Скоропадський приділяв взаємодії з іншими партіями, течіями і рухами численної української еміграції. Він особисто листувався з керівниками рухів і організацій, знайомився з їхніми статутами, програмами, цікавився принципами діяльності і цілями, які вони ставили перед собою. Докладав чимало зусиль, щоб взаємодіяти з ними у досягненні головної мети, що стояла перед всіма емігрантськими колами, – створення незалежної Української держави, хоча стосунки між різними політичними силами української еміграції були вкрай складними. Але Гетьманич не був надто амбітною людиною, яка перш за все дбала про свої особисті та корпоративні інтереси. На перше місце у прийнятті рішення він завжди ставив інтереси України, через це користувався великим авторитетом не тільки серед гетьманців, але й серед багатьох українців, які не були прихильниками гетьманського руху. Особливо яскраво це виявилось під час його подорожей до США та Канади у 1937–1938 і 1953 роках, де його дуже тепло приймали у різних колах української діаспори. Про цю діяльність Д. П. Скоропадського свідчать такі архівні документи: повідомлення про функціонування різних українських партій, об’єднань і організацій, їх статuti і програми, резолюції з’їздів і конференцій, звіти, інструкції, аналітичні статті, обіжники, листи різних осіб та багато інших матеріалів.

Окремо слід виділити групу документів про Голодомор 1932–1933 рр. в Україні. В “Архіві Д. П. Скоропадського” документів не так багато, тому що вони, в основному, зосереджені в архівних матеріалах його середньої за віком сестри Єлизавети Скоропадської-Кужім, яка безпосередньо очолювала Комітет допомоги голодуючим в Україні, заснований у 1932 р. у м. Ванзее (поблизу Берліна) і займалась організацією допомоги голодуючим в Україні. Але й ті документи, що відклались в його архіві, є дуже важливими і яскраво ілюструють події в Україні тієї жахливої доби. Це свідчення безпосередніх очевидців голодомору, членів СГД у Великій Британії І. О. Марченка, А. Курочкіна, І. Орленка, П. Сеся та інші матеріали.

Чимало документальних матеріалів в “Архіві Д. П. Скоропадського” стосуються питань еміграційної преси і книговидання, публіцистичних видань.

Українськими еміграційними організаціями публікувалось багато різноманітних періодичних і неперіодичних видань у різних країнах світу. Серед них були як суто партійно-політичні видання, так і суспільно-громадські, літературно-публіцистичні, релігійні тощо. Практично кожна партія, організація чи об’єднання українців за кордоном мали свій друкований орган. У гетьманців також були власні періодичні видання в різних країнах. Чимало часописів завдяки підтримці Скоропадських побачили світ у часи Другої світової війни та відразу після її закінчення. Більшість з них видавалась на теренах Німеччини. Це такі, як “Бюлетень Вищого проводу гетьманського руху” (Берлін 1944 р.), “Український літопис” (Аугсбург, 1946 – 1948 рр.), “Світанок” (Гайденау, 1944 р.), “Ранок” (Гайденау, 1948–1951 рр.), “Голос державника” (1947 р.). До цієї низки видань можна зарахувати також ті часописи, котрі продовжували сповідування гетьманських ідей у 1950–60-х рр. на теренах Великої Британії, де від 1939 р. мешкав Данило Скоропадський. Відповідно у Дербі виходили “Ранок”, “Українська консервативна думка”, а в Лондоні впродовж 1954–1955 рр. друкувався журнал “За єдність нації”²⁷.

Особливо багато періодичних видань української еміграції з’явилося у повоєнні роки. Центр книговидання та періодичної преси, як і самої еміграції, перемістився на американський континент, куди з країн Європи, переважно з Німеччини, виїхала велика кількість інтернованих українців.

На американський континент поширилась і гетьманська преса, де у різний час видавались періодичні й неперіодичні часописи. Одним із них був офіційний орган українського союзу монархістів-державників “Плуг та меч” в Аргентинській Республіці. Одноименне видання з’явилося у Буенос-Айресі десь у 1937–1938 рр. й подавало чимало хроніки з Карпатської України, полемічні статті, теоретичні розвідки, стратегічні матеріали²⁸.

У Канаді друкованими органами СГДК були часописи “Наша держава”, “Батьківщина” (м. Торонто), багатолітнім редактором якої був один з найактивніших гетьманців Мирон Королишин, “Український робітник”, у США – “Наш стяг” (тижневик УГО-А, м. Чикаго), “Українська зоря” (м. Детройт).

“Архів Д. П. Скоропадського” містить велику кількість різноманітних часописів і видань, що виходили у різних країнах Європи, Північної та Південної Америки, Азії та Австралії. Це як газети, журнали, бюлетені, брошури тощо, так і фрагменти і вирізки з них зі статтями й замітками про розмаїття подій і фактів із життя тогочасного світу.

Також в “Архіві Д. П. Скоропадського” відклався великий масив нарисів, статей, рефератів, трактатів та інших жанрів публіцистики. Авторами цих публікацій є як провідні діячі гетьманського руху В. Т. Гришко, Б. В. Гомзин, В. П. Євтимович, С. М. Шемет та ін., так і представники різних політичних партій, течій і рухів. Є також статті і нариси самого Гетьманіча про політичну ситуацію в Україні та світі, життя українців на чужині, про завдання та цілі гетьманського руху тощо. Особливо плідно працював для гетьманського руху у галузі публіцистики В. К. Коростовець.

З 1930 р. В. К. Коростовець представляв у Лондоні гетьманську управу, налагоджував зв'язки з консервативними колами Великої Британії, виступав із лекціями і рефератами в наукових колах. У 1932 р. заснував англomовний місячник “The investigator”, на його сторінках ознайомлював широку громадськість, а передусім членів англійського парламенту, з проблемами Східної Європи. На обкладинці часопису були виразно означені етнографічні межі України і зображений своєрідний державний ключ із написом “Україна”, що символізував шлях до порозуміння між європейськими народами. Статті цього видання знайомили з основними питаннями історії й культури, національно-патріотичними та визвольними прагненнями українського народу, при цьому наголошувалося, що без незалежного державного існування України не може бути спокою на всьому європейському континенті. Ця думка була притаманна редакційним матеріалам В. Коростовця, а також його власним публікаціям, часто схованим за позначенням V. de K. Вона характеризує його полемічні статті “Єдиний вихід”, “Опозиція”, “Гра задля перемоги”, “Оберт ключа”, “Російська спілка”, “Рік співробітництва” та інші.

Намагаючись поширити ідею української державності серед європейської громадськості, В. Коростовець розповсюджував журнал навіть безкоштовно, розсилаючи його до редакцій багатьох популярних часописів, на адреси впливових державних осіб, спонукаючи їх заглиблюватись в українську проблематику. Він стверджував неминучість єдиного вибору – Україна як найбагатша частина СРСР, що обіймає територію, рівну Франції та Іспанії разом узятих, має відокремитись від Росії і стати незалежною державою з гетьманом на чолі²⁹.

Публіцистика в “Архіві Д. П. Скоропадського”, висвітлює також історію України, Росії, країн Європи та інших держав, сторінки національно-визвольної боротьби українського народу за створення власної незалежної держави, боротьбу народів за своє визволення, складні етапи у відносинах різних країн і народів на світовій політичній арені. Про це свідчать різноманітні матеріали: газети, журнали, вирізки з газет, статті, брошури, заяви, інформаційні повідомлення тощо. Серед них такі важливі документи, як нариси з історії України про гоніння на

Українську греко-католицьку церкву, інформації про розстріл німецькою окупаційною владою в Галичині членів ОУН у 1944 р., інформація конфіденційного характеру щодо діяльності радянських агентів у фірмах Німеччини та Англії, повідомлення Української інформаційної служби у Лондоні про співробітництво між фашистською Німеччиною та Радянським Союзом (пакт Молотова – Ріббентропа), брошура В. Чернавіна “Життя у концентраційних таборах у СРСР” тощо.

В архівних зібраннях Д. П. Скоропадського чимало збереглося документальних матеріалів, що стосуються релігії та церкви. Питанням міжконфесійних відносин, діяльності церкви та релігійних установ Данило Павлович приділяв значну увагу. У своєму ставленні до представників різних віросповідань він був дуже толерантним і делікатним, докладав немало зусиль для того, аби залагодити конфлікти між мирянами різних конфесій у середовищі українських емігрантів, наприклад, між православними і католиками. Сам він досить часто спілкувався з предстоятелями різних гілок української Церкви (митрополитами, єпископами, рядовими священиками), адже “був членом Генерального церковного управління Української автокефальної православної церкви у Великій Британії”³⁰. До архівних документів, що стосуються цієї тематики і викликають значний інтерес у істориків і дослідників релігійного життя, належать такі документи як пастирські послання митрополитів А. Шептицького³¹ та Іларіона (Огієнка) з приводу гонінь на українську православну церкву у Польщі, повідомлення про боротьбу радянської влади проти Української греко-католицької церкви у Західній Україні, публікації про стан справ церковного і релігійного життя в Радянській Україні тощо.

Значна кількість документів в “Архіві Д. П. Скоропадського” висвітлює співчуття гетьманців-державників, прихильників гетьманського руху, представників різних партій, організацій, громадських об’єднань, багатьох державних і політичних діячів та приватних осіб з приводу смерті Гетьмана Павла Скоропадського та його дружини Олександри. Це телеграми, листи і листівки, а також публікації у засобах масової інформації з відгуками на їх кончину з висловленням співчуття.

У 1946 р. гетьманська організація заснувала Фонд вшанування пам’яті Гетьмана Павла Скоропадського. Його метою було проведення роботи для увічнення пам’яті Відновителя української державності, популяризації його імені у світі, збору коштів для втілення цих завдань у життя. Серед них можна виділити документи про спроби побудови усипальниці Гетьмана України П. П. Скоропадського у м. Вісбаден, де він був перепохований у 1947 р. За дивним збігом обставин своєї долі Павло Скоропадський народився в Німеччині у невеликому курортному містечку Вісбаден 3 травня 1873 року і помер у Німеччині 26 квітня 1945 р., у м. Меттен (Баварія), де і був похований. А згодом, у 1947 р.,

його прах було перепоховано у тому ж місті, де він народився. Це було досить символічним для гетьманців, і вони постановили собі за мету – побудувати усипальницю Гетьману П. П. Скоропадському на православному цвинтарі у Вісбадені, щоб це місце поховання їх керманича стало для них знаковим. Гетьманці доклали багато зусиль для побудови усипальниці, але вони виявились марними: сили, ворожі до гетьманського руху, зокрема, і всього українського, взагалі, та до Павла Скоропадського – персонально (а це, в першу чергу, російські емігрантські кола), не дали змоги здійснити цей задум. Тому з часом останки покійного гетьмана були перевезені до м. Оберстдорф (Південна Баварія), де і були поховані на цвинтарі разом із іншими членами родини Скоропадських. Про цю історію розповідають такі документи, як листування Олександри Скоропадської зі О. В. Сливинським³², В. Я. Сегейдою, А. Кущинським та іншими гетьманцями, акти, протоколи, накази, обіжники, ескізи, креслення, малюнки усипальниці тощо.

Ці документи теж були передані О. П. Скоропадською Данилові під час його перебування в Німеччині у 1948 р.

До цього розділу документів належать листи, листівки і телеграми з висловленням співчуття з приводу смерті О. П. Скоропадської, яка померла 29 грудня 1951 р., від різних організацій та приватних осіб, вирізки з газет і спогади учасників жалобної процесії про її поховання тощо.

В “Архіві Д. П. Скоропадського” відклалась велика кількість документів, які можна віднести до розділу біографічних. Вони стосуються як особисто сторінок біографії Данила Скоропадського, так і всієї родини Скоропадських. Значну за своїм обсягом кількість документів становлять архівні матеріали, зібрані Павлом Скоропадським за період його службової кар’єри, та документи фінансово-майнового характеру, що дістались йому у спадок від предків: договори купівлі-продажу земельних ділянок і маєтків, будинків і житлових приміщень, цінних паперів, свідоцтва про народження, шлюб (вінчання) і смерть, накази про нагородження військовими званнями, відзнаками тощо.

Як уже зазначалося, перші особисті документи в архівному доборку Данила Павловича з’явилися після закінчення ним кантональної гімназії у Швейцарії, коли він отримав диплом, свідоцтва та довідки про навчання у цьому закладі. Потім до них додалися документи про закінчення Вищої технічної школи у Берліні (диплом про вищу освіту, залікова студентська книжка, таблиці успішності, довідки про виробничу практику на фірмі Сіменса й Шукарта та ін.

Оскільки Данило Скоропадський вів дуже активне політичне й громадське життя, він брав участь у діяльності різних організацій і об’єднань, членом яких перебував. Пре це свідчать такі документи, як членські квитки Центрального союзу українського студентства у Мюн-

хені, Українського наукового інституту у Берліні, заснованого у 1926 р. з ініціативи П. П. Скоропадського, що діяв до 1945 р., картка Королівського автомобільного клубу в Лондоні тощо.

Перипетії особистого життя членів родини Скоропадських розкривають такі документи, як листи різних осіб з приводу одруження Єлизавети Скоропадської з Василем Кужімом³³, листи, телеграми, довідки, автобіографії та інші документи щодо спроби Данила Скоропадського перевезти родину з Німеччини до Великої Британії; листи, довідки, квитанції, характеристики та ін. щодо працевлаштування Гетьманича в Англії.

До матеріалів цього розділу також належать подяки і грамоти Д. П. Скоропадському від різних благодійних організацій, членом яких він був і здійснював пожертви на їх користь.

Окремий розділ в “Архіві Д. П. Скоропадського” становлять зображувальні матеріали. Це численні світлини самого Гетьманича, членів його родини, альбоми з фотографіями, фотопортрети керівників гетьманського руху, відомих державних і політичних діячів, видатних історичних постатей, малюнки, репродукції, вирізки з газет та журналів з різноманітними зображеннями, програмки концертів, вистав, фестивалів тощо. На особливу увагу заслуговує збірка художніх листівок, що висвітлює національно-визвольну боротьбу українського народу за свою свободу і незалежність.

Серед матеріалів “Архіву Д. П. Скоропадського” є архівні документи, що не мають чітко визначених тематичних ознак і їх складно віднести до будь-якого з вищезазначених у даній статті розділів. Це квитанції, бланки, довідки, зошити Данила Скоропадського з його чернетковими записами, інформаційні повідомлення тощо.

Отже, підсумовуючи вищенаведене у цій публікації, можна констатувати що зібрання Д. П. Скоропадського всебічно висвітлює його постать, особисте життя, політичну, громадську і професійну діяльність, демонструє його як високоідейну, моральну, глибоко ерудовану людину, високопрофесійного інженера, талановитого організатора та справжнього патріота України, який все свідоме життя присвятив служінню їй до останнього подиху. Документи фонду яскраво свідчать про національно-визвольну боротьбу українського еміграційного руху в ХХ ст., дають змогу бодай частково позбутись “білих плям” у новітній історії України, особливо радянського періоду, коли на деякі з її сторінок було накладено суворе табу.

---

¹ Отт-Скоропадська О. П. – наймолодша дочка Гетьмана України Павла Скоропадського і остання його законна спадкоємиця.

² У фонді 1219 зібрано архівні документи родини Скоропадських, які до 1993 р. охоплювали період з ХVІІІ ст. до 1917 р.

³ Серед документів, що надійшли до ЦДІАК у 2006 р., є також документи періоду до 1917 р. (це, переважно, копії документів Павла Скоропадського та його родичів і предків, матеріали біографічного та майнового характеру).

⁴ Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів, 2004 р. – С. 437.

⁵ Бей Л. Український консерватизм і гетьманський рух. – К., 2000 р. Випуск 4. – С. 297.

⁶ Гідний роду свого. До 130-річчя від дня народження гетьмана України Павла Скоропадського. Укладач Ралдугіна Т. – К., 2004 р. – С. 61.

⁷ СГД (Англії) – Союз гетьманців-державників, був створений у 1949 р.

⁸ СУБ – Союз українців у Великій Британії, заснований у 1946 р. у Лондоні.

⁹ Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів, 2004 р. – С. 455.

¹⁰ Папакін Г. Архів Скоропадських. – К., 2004. – С. 240.

¹¹ УГД – Українська гетьманська держава у 1918 р.

¹² Папакін Г. Архів Скоропадських. – К., 2004. – С. 330.

¹³ UNRRA – міжнародна організація, що діяла з 1943 до 1947 рр., створена альянтськими державами у Вашингтоні для допомоги потерпілим у війні країнам.

¹⁴ “СС”-“Галичина” – дивізія січових стрільців, військово формування, утворене з українського населення у 1943 р. У 1945 р. інтернована англійськими військами в Італії (м. Ріміні). Після закінчення війни перевезена до Англії, де була розформована.

¹⁵ Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів, 2004 р. – С. 450.

¹⁶ Там само. – С. 450.

¹⁷ Папакін Г. Архів Скоропадських. – К., 2004. – С. 283.

¹⁸ Гомзин Борис Володимирович (1887–1951), журналіст, письменник, з 1921 р. в еміграції, один із керівників гетьманського руху в Німеччині.

¹⁹ Євтимович Варфоломій Пимонович (1887–1950), підполковник армії УНР 1918 р., на чолі сотні Вільного козацтва брав участь в обороні Києва, діяч гетьманського руху, публіцист, автор спогадів і політичних статей, помер в еміграції у Німеччині.

²⁰ Коростовець Володимир Костянтинович (1888–1953), український діяч в еміграції, журналіст і публіцист, дипломат за часів царської Росії, редактор журналу “The investigator” (Англія, 1932–1934), член кураторії Українського наукового інституту (Берлін), член президії СУБ.

²¹ Гаврилів-Буяр Михайло (1897–1877), один з очільників гетьманського руху в США (Детройт), багаторічний керівник УГО – А.

²² Скоропадська-Кужім Є. П. (1899–1976), дочка П. П. Скоропадського, яка з 1959 р. очолювала гетьманський рух як Верховний Керманіч. Похована в м. Оберстдорф (Баварія, Німеччина).

²³ Маннергейм Карл-Густав-Еміль, барон, фельдмаршал, президент Фінляндії у 1944–1946 рр., близький приятель П. П. Скоропадського, з яким разом навчався у Санкт-Петербурзі.

²⁴ Огієнко Іван (митрополит Іларіон) (1882–1972), український мовознавець, письменник, публіцист, просвітител, визначний релігійний і громадський діяч в еміграції, за гетьманату – ректор Кам’янець-Подільського державного українського університету.

²⁵ Стецько Ярослав, один з лідерів ОУН, визначний діяч українського національно-визвольного руху.

²⁶ Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів, 2004 р. – С. 453.

²⁷ Сидоренко Н. Гетьманська преса в Європі. Український консерватизм і гетьманський рух. – К., 2000 р. Вип. 4. – С. 322.

²⁸ Там само. – С. 325.

²⁹ Там само. – С. 324.

³⁰ Савченко В. Павло Скоропадський. Останній Гетьман України. – Харків, Фоліо, 2008 р. – С. 375.

³¹ Шептицький Андрей (1865–1945), граф, митрополит УГКЦ, визначний релігійний та громадський діяч.

³² Сливинський Олександр Володимирович, полковник УНР та генштабу УГД, один з активних діячів гетьманського руху, голова комісії з побудови усипальниці Гетьмана України П. П. Скоропадського у м. Вісбаден (Німеччина).

³³ Кужім Василь Миколайович, чоловік Є. П. Скоропадської, відомий гетьманець, консул України на Кавказі за часів УГД.

Осуществлен общий обзор архива гетманьча Даниила Скоропадского в составе семейного архива семьи Скоропадских, исследована история его формирования за период политической, общественной и профессиональной деятельности, дана характеристика документов этого архивного собрания и его анализ.

Ключевые слова: Гетманьч Даниил Скоропадский; украинская эмиграция; личный архив; гетманское движение.

There is made the review of the personal archives of Hetman Danylo Skoropads'kyi in the personal fond of Skoropads'ky's Family; researched the history of its development during the period of political, social and professional activity. The author also gives the characteristics and analysis of this archives.

Keywords: Hetman Danylo Skoropads'kyi; the Ukrainian emigrants; the personal archives; the Hetman's movement.